

Juha Rikama

Kun väitöskirja kolahtaa...

Marita Hietasaaren viime syksynä ilmestynyt väitöskirja *Totta, tarua vai narrinpeliä? Lars Sundin Siklax-trilogian (meta)fiktiivinen historiankirjoitus* (2011) vei minut kokonaan mukanaan, samoin kuin Hietasaari kertoo olleensa Sundin ensimmäisen kirjan lukemisesta lähtien “Sundin viemää”.

Ymmärrän kyllä, miksi Hietasaaren väitöskirja kolahti minuun. Olen jo työni takia äidinkielen opettajana aina joutunut pohtimaan kielen ja todellisuuden suhdetta. Tästä suhteesta tein myös isästäni kirjoittamani muistelmasesseen *Eversti. Isästäni ja isälleni* (2007) yhden keskeisistä ongelmista. Halusin tehdä esseestäni muiden tavoitteiden lisäksi puheenvuoron ajankohtaisesta aiheesta, dokumentin ja fiktion suhteesta.

Kiinnostukseni kielenkäytön todellisuussuhteen pohtimiseen juontuu kaukasiin 1950-luvun opiskeluaikoihini. Filosofian opiskelijana omaksuin silloisen muotifilosofian loogisen empirismin opit, jotka torjuivat kaikenlaisen spekulatiivisen tiedon hankkimisessa ja halusivat palauttaa kaiken tiedon varmoihin havaintoihin tai muihin varmoihin lähteisiin. Elämäkerran kirjoittajalle tämä merkitsi ehdotonta dokumentoinnin vaatimusta. Eli kuten *Everstissä* kirjoitan pohtiessani elämäkertani esityslajin valintaa:

Koska en kertoessani isästä aio sepittää edes yksityiskohtia, kaikki sepitteelliset esityslajit jäävät pois laskuista. Minun kertomukseni isästäni on oltava tosi kertomus, tosikertomus, Tosikertomus, TOSIKERTOMUS. SEN ON VASTATTAVA TÄYDELLISESTI TODELLISUUTTA. Sen on oltava siis tosi kaikilla kriteereillä, ei vain kertojan kokemuksen kuvana – jolla kriteerillä tosia kyllä sepitetytkin tarinat yleensä ovat – vaan myös kaikkien muidenkin havaittavissa ja siten todistettavissa olevia tai olleita yksityiskohtia myöten.

(*Eversti* s. 11.)

Hietasaaren väitöskirjaa osoittaa, miten Lars Sundin romaanisarja pyrkii muun muassa murskaamaan tämän myytin ihmiskerronnan keinoin löydettävästä todellisuudesta. Väitöskirja on ensi sijassa narratologinen tutkimus. Tutkimalla romaanisarjan kerrontarakenteita se osoittaa yhteyden niiden ja sarjan temaattisen sisällön välillä.

Everstin ja Hietasaaren analysoiman *Siklax-trilogian* vertailu osoittaa, miten kiinnostavasti ne sijoittuvat tiedonhistorialliseen jatkumoon. Trilogia muodostaa selvän tietoteoreettisen vastakohtan *Everstille*: ne ovat eräitä totuusteorian katsomuksellisia ääripäitä. Kun *Everstin* näkemys edustaa viime vuosisadan alkupuolella hallintunutta loogista empirismiä ja sen vaatimaa kaikessa todellisuuden esittämisessä, muun muassa historiankirjoituksessa, välttämätöntä dokumentarismia, joka asettaa realisti-

selle kerronnalle tiukat rajat, niin Sundin teossarja edustaa vuosisadan loppupuolella syntynyttä postmodernismia, joka yrittää kieltää kokonaan realistisen, todellisuutta vastaavan historiallisen kerronnan mahdollisuuden. Sundin *Siklax*-sarja, jonka Hietasaari määrittelee postmoderniksi historialliseksi romaaniksi, on epäilemättä tämän kirjallisen suuntauksen komein saavutus Suomessa.

Sundin teossarjan tekee ainutlaatuiseksi juuri se, että tekijällä on hallussaan niin monipuolinen keinovalikoima sen osoittamiseksi, että kielen kerronnallisin keinoin ei ole mahdollista kuvata todellisuutta luotettavasti. Näitä keinoja, kuten parodiaa, mediakritiikkiä tai metalepsistä (ontologisten rajojen ylittämistä), ja niiden vaikutuksia Sundin kerrontaan Hietasaari käsittelee monipuolisesti.

Romaanisarjan kertoja tekee kyllä kaikkensa päästäkseen kiinni toteen todellisuuteen, mutta kaikki yritykset päätyvät umpikujaan. Vaikuttavimpia hänen kerrontastrategioistaan on parodioida kirjailijan valtaa antamalla hänen mielensä mukaan muuttaa perinteisen kerronnan sopimuksia. Näin hän saa lukijan tuntemaan enemmän epäluuloa kerrottua kohtaan kuin vakuuttaa hänet kerrotun totuudesta. Samaa epäluuloa herättää myös se, että tekijä antaa puheenvuoron useille, keskenään kilpaileville kertojille.

Sundin tekstissä maailmojen ontologiset rajat hämärtyvät ja todellisuuden tasot sekoittuvat: kertoja käy niissä tutkimusretkillä menneisytydessä, herättää kuolleita henkiin haastateltavaksi, antaa päähenkilönsä teon, aironiskun tv-ruutuun, vaikuttaa myös tv-esityksen tapahtumiin. Sundin kertoja kritisoi myös median kykyä todellisuuden esittämisessä. Hän yrittää eri medioiden avulla päästä käsiksi todellisuuteen tutkimalla vanhoja sanomalehtiä, maalauksia, elokuvia ja valokuvia – koko median käytössä olevaa arsenaalia. Nämäkin yritykset epäonnistuvat ja päätyvät toteamukseen, että mediamaailman tieto on aina välittynyttä ja kätkeytyy aina uusien medioiden taakse, puhtaana sitä ei onnistu tavoittamaan mistään.

Hietasaaren väitöskirja osoittaa, miten Sund teossarjassaan toteuttaa taitavasti postmodernismin kirjalliseen maailmaan tuomaa uutuutta, niin sanottua metatarkastelua. Metatarkastelu tuottaa niin sanotun metatekstin, jonka kerronta kohdistuu varsinaisen kohdetodellisuuden ohella myös itse kerrontaprosessiin. Sen näkökulmasta näkyy ennen kaikkea kerrotun kohdetodellisuuden riippuvuus kertomistavasta, se että todellisuus on aina suhteutettava sitä koskevaan esitykseen.

Metatarkastelua on käytetty myös *Everstissä*. Siinä tämä tarkastelu päättyy toisenlaiseen lopputulokseen kuin *Siklax*-sarjassa. Soveltamalla äärimmäisen tiukkoja totuuskriteerejä *Everstin* tekijä uskoo piirtäneensä isästään todenmukaisen kuvan, joka voidaan selvästi erottaa fiktiosta. Tällöinen usko perustui loogis-empiristiseen taustafilosofiaan, joka 2000-luvulla on kääntynyt vastakohdakseen.

Ihan kaikkea Hietasaaren esittämää en kuitenkaan niele. Hän kirjoittaa:

Sundin historiallisten romaanien kerrontakeinojen [--] analyysi on paljastanut, miten teosten rakenne ja muoto ovat suoraan yhteydessä niiden temaattiseen sisältöön. Sundin romaaneissa tulee kohosteisesti esille kaksi yhtä merkityksellistä ja toisiaan tukevaa funktiota: kriittisyys ja emansipatorisuus. Sundin teokset vastustavat kaikkia yksilöä alistavia totalitaarisia aatteita, oli kyse sitten poliittisista tai uskonnollisista ideologioista. (*Totta, tarua vai narrinpeliä?* s. 105–106.)

Tämä käsitys on peräisin narratologian uusimmasta haarasta, niin sanotusta kulttuurisesta tai kontekstuaalisesta narratologiasta, joka on seurannut niin sanottua klassista, strukturalistista narratologiaa. Kulttuurinen narratologia yrittää todistaa yhteyden kerronnan muotojen ja kulttuurissa vallitsevien ajattelutapojen ja ideologioiden välillä kaikkein yleisimmällä tasolla. Monet kirjallisuudentutkijat (esim. Cohn, de Groot, Hägg) suhtautuvat tähän käsitykseen epäillen tai torjuvat sen metafyyssisenä yleistyksenä. On tietysti selvää, että Sundin teossarja on kokonaisuutena tarkastellen kritiikin asialla – kaivaahan se maata maailmankuvamme eräiden peruspilareiden alta. Mutta toisaalta kaikkia Sundin käyttämiä kerronnallisia keinoja – mediakritiikkiä, parodiaa, groteskia, jopa metalepsistä – voidaan kaunokirjallisuudessa käyttää ja on käytetty yhtä paljon konservatiivisuuden kuin edistyksen palveluksessa.